

ἔλλον· ἀγαθόν. γλαυκόν. χαροπόν.
 ἐνθαλάττιον. ταχύ. ἄφωνον. ὕγρον.
 ἔλαφον νεογνόν. HESYCH.

Очигледно у овој Хесихијевој глоси имамо посла са неколико сасвим различитих хомофоних речи. Тачније речено то су, по свој прилици, најмање три етимолошки сасвим различите речи: једна би била ἔλλον у значењу ἀγαθόν, γλαυκόν, χαροπόν, друга, са веома колебљивим значењима ἄφωνον, ταχύ, ἐνθαλάττιον, ὕγρον, и трећа, етимолошки најјаснија, и иначе позната, у значењу ἔλαφον νεογνόν. Ова последња јавља се, као што је познато, већ у Одисеји (ποικίλον ἔλλον τ 228) и спада у ону, у индоевропским језицима добро познату лексичку групу, којој припадају, поред осталог, и бројни зооними (са ἔλλός од *ἔλ-вос уп. и наше *јелен*).

Друга реч у значењу ἄφωνον, ταχύ много је мање јасна већ и стога што јој је значење веома колебљиво, иако се као епитет за рибу јавља већ у Софоклову *Ајанију* (1297), а у измењеном облику ἔλλοψ већ у Хесиодову *Шинију* (212), овде, додуше, са још једним понуђеним значењем „крљуштав”. Значења ἐνθαλάττιον и ὕγρον вероватно су се јавила знатно касније, када је семантика овог епитета, и иначе недовољно одређена, сасвим избледела. Јасно је да је у овом случају тешко доћи до етимологије, па се стручњаци довијају, покушавајући да реч објасне полазећи од појединачних значења. Тако за значење „крљуштав” читамо код Фриска: првобитни облик ἔλλοπος од *ἔν-λοπος, препозиционална бахуврихи сложеница са λοπός „љуска, љуспа”¹. За ἔλλός у значењу ἄφωνος или ταχύς нема никаквих тумачења. Ако се значење „покретан, жив, брз, хитар” прихвати као првобитно, онда нам се пружа могућност да ову нејасну реч сведемо на онај исти лексемски минимум коме припада и познати глагол ἐλαύνω (<ἔλα-υν-ος), а који Фриск напoкoн формулише као *el- „стављати у покрет, терати, живо се кретати”². То би значило да је ἔλλός постало од *ἔλ-во-ς. Али како је ова реч била усамљена у грчком, у овом значењу, лако се могло догодити да временом њено значење постане све мање јасно и одређено.

Трећа реч са значењем ἀγαθός, γλαυκός, χαροπός за нас је најинтересантнија не само зато што досада, колико нам је познато, није тумачена, већ и зато што, према тумачењу које ће овде бити

¹ Frisk, *Griech. etym. Wörterbuch* 500. и Chantraine, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque* 341.

² Frisk, 483; Pokorny, *Idg. etym. Wörterbuch*, 306.

дато, показује јасну синестетичку семантичку промену од „светао, сјајан, бео” према „леп, добар, срећан”, онакву исту какву срећемо код нашег придева *blaib* (од **bolg-* тј. од *o*-базе индоевр. **bhelgh-* „сјајан, блистав, светао, бео”), старослов. *blaib* „добар” насупрот летском *baŕ-gans* „беличаст” и староиндијском *bhārgas-* п. (< **bhelg-os*) „блистави сјај”³. Супротност овом семантичком пару представља пар „таман, црн” према „зао, рђав, несрећан”, као на пр. у грчком *μέλας* „црн, рђав, несрећан” или алб. *tmjere* (< **mel-ro-*) „несрећан”. О овом типу језичких синестесија исцрпније је писао Х. Кронасер у своме семасиолошком приручнику⁴. Већ овај семантички моменат захтева, дакле, да значење *χαροπός* схватимо као старије и, истовремено, указује на правац којим треба поћи у тумачењу.

Постоји у грчком једна, не тако малобројна, лексичка група у коју спадају не само *εἴλη* „сунчева топлота, жега” (са варијантама *εἴλη* и *ἔλη*), односно дор. *βέλα* (= *Φελα*) *ἥλιος καὶ αὐγή*, ὑπὸ *Λακίωνων* Н., *γελοδυτία* (= *Φελοδυτία*): *ἥλιοδυσία*⁵ и деноминативни глагол *ἐλάται*: *ἥλιοῦται*, већ и облик са нулском базом *ἀλέα* (*ἀλέα*) „сунчева топлота”, одн. *ἀλεαίνω* „загревам”, *ἀλεεινός* „врео”. Већ код *ἐλάνη* „буктиња” (односно асимилирано *ἐλένη*) стручњаци се не слажу у томе да ли је треба придружити овој групи⁶ и са њом повезати и име ‘*Ελένη*, под претпоставком да је у питању једно светлосно божанство, или је треба сасвим издвојити из ове групе и повезати са *εἰλέω* „окрећем, вијем” (од **uel-* „вијем”, срп. *ваљам*) у значењу „буктиња начињена од свежња прућа, трске”, као синонимно *δεταί*: *λαμπάδες*, *δράγματα* Н. у вези са *δέω* „везујем”⁷. Али без обзира на овај апелатив, који, због имена ‘*Ελένη* може да буде значајан, лексичка група *εἴλη* итд. прилично је чисто издвојена и своди се на индоевр. архетип **uel-* „полако горети, тињати” (нем. *schwelen*), какво значење дају и Покорни и Фриск⁸.

Покушаји да се овамо сврста и бројна лексичка група *σέλας* „светлост, сјај, зрак”, *σελήνη* (од **σελασ-να*) „месец” итд. разбијају се о чињеницу да још није нађено убедљиво тумачење за ову иницијалску сигму, иако сличну појаву, дублету са и без *σ*, налазимо у неоспорно грчкој речи *σῦς* поред *ῥς* „свиња”. Обично се иницијалска сигма у *σῦς* тумачи утицајем синонимних речи *σίαλος* и *σίμα*: *ῥς*. *Λάκωνες*, затим провениенцијом из неког другог индоевр. иднома, или повезивањем са литв. *kiaùle* „свиња”⁹. На сличан

³ Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskoga jezika*, Zagreb, 1971 167; Pokorny, *Idg. etym. Wb.* 124; Љ. Црепајац, *Примарне синестесије у индоевропском*, Зборник Фил. Фак. X—1, Београд 1968.

⁴ Kronasser, *Handbuch der Semasiologie*, Heidelberg 1952, 15.

⁵ Glosa *ἔλασι*: *αὐγήν ἥλιου* свакако иде са *γελεῖν*: *λάμπειν* в. Лј. Црепајац, *Die Idg. Wortsippe ghghel-* „hell, glänzend“ im Griechischen und Slavischen KZ 81 (1967) 189.

⁶ Тако Hofmann, *Etym. Wb. d. Griech.*, München 1966, 72.

⁷ Frisk, 481.

⁸ Idem, 690; Pokorny, 1045.

⁹ Frisk, 824.

начин би се могло протумачити и σ у σέλας, било да се задржало или да се повратило реституцијом према σείριος „звезда Сиријус“ (уп. и накнадни облик σείρ, σειρός· ὁ ἥλιος καὶ σείριος [Суд.]).

Даље би се група εἶλη без обзира да ли иде заједно са σέλας или не, могла свести на широко распрострањену индоевр. групу, грч. ἥλιος лат. *sōl* (**sayel-*, **saʷol-* итд.). Фрискова примедба о семантичкој неподударности између σέλας и εἶλη тј. између „сјај“ и „горети“¹⁰ тешко би могла да се одржи јер таквих семантичких веза („сјај, сунце“ према „топлота, горети, грејати“) имамо сасвим довољно.

Тако бисмо најзад дошли до решења за нашу глосу: ἑλλόν у значењу ἀγαθόν, γλαυκόν, χαροπόν или, тачније, χαροπόν, γλαυκόν, ἀγαθόν улази у лексичку групу εἶλη итд. и своди се на лексемски минимум **syel-* са основним значењем „сјај“ према „топлота, грејати, горети“. Од другостепене је важности је ли ова реч образована суфиксом -vo- као на пр. речи из истог семантичког поља; στίλπ-vo-ς „сјајан“, πιλόν· φαίον Н., περικ-vo-ς „шарен“, μόρφ-vo-ς „таман“, ὄρφ-vo-ς „id.“, или суфиксом -io- као читав низ речи исте ономасиологије: πελλός „сивкаст, црнкаст“, κιλλός „сив“ (<*κελ-vo- или од *κελ-ιο).

Међутим суфикс -vo-, како нам убедљиво показује Швицер, може да се смењује са суфиксом -avo- (на пр. λίχνος „облапоран, прождљивко“ у ствари „онај који се облизује“ према λιχνάος „кажипрст“ тј. „прст који се лиже“ у вези са λείχω „лижем“¹¹). Тако нам се пружа могућност да и досада непротумачену Хеси-хијеву глосу ἔλανος· ἱκτίνος¹² објаснимо на основу исте ономасиологије какву показује и сама реч ἱκτίνος и велики број орнитонима. ἱκτίνος „јастреб“ иде најме са лексичком групом ἱκτις „куна златка“ и ἱκτερος „жутица“¹³. Али док се група ἱκτερος, ἱκτις, ἱκτίνος још увек сматра фонетски недовољно јасном, таква ономасиологија сачувана нам је у бројним недвосмислено протумаченим примерима: од поменутог придева μόρφνος имамо орнитоним μόρφνος „орао“ или „јастреб“ (уп. и наше изразе *сури орао* и *сиви соко*“ итд.), χρυσαίετος „златни, краљевски орао“, μελανάετος „црни орао или соко (*falco fulvus*)“, μόρνον· εἶδος αἰετοῦ καὶ ξανθός (од **mer-* „светлוצати, пресијавати се“), затим φήνη „орао“ (од **bhāsnā*, староинд. *bhāsas* „птица грабљивица“ од **bha-*/ **bhə-* „сијати, светлети, појавити се“). Питање да ли овамо треба сврстати и орнитоним ἑλέα „врста птице певачице“, који је досада тумачен у вези са италско-келтским називом за лабуда (лат. *olor*, староир. *elae*), мора, због недовољно одређеног значења, остати отворено¹⁴.

Београд.

Љиљана Крејајал.

¹⁰ Idem, 688.

¹¹ Schwyzer, *Griech, Gramm.* 489.

¹² Chantraine, 332.

¹³ В. Grošelj, *Živa Antika* 6, 236.

¹⁴ Frisk, 485 i Chantraine, 334.

ZUSAMMENFASSUNG

Ljiljana Crepajac: ἔλλον. ἀγαθόν. γλαυκόν. χαροπόν.
ἐνθαλάττιον. ταχύ. ἄφωνον. ὕγρον.
ἔλαφον νεογόν. Hesych.

In der obigen Hesychglosse haben wir es mit mindestens drei homonymen Worten verschiedenen Ursprungs zu tun, von denen bekanntlich nur ἔλλός in der Bedeutung „Hirschkalb“ etymologisch vollkommen klar ist. Das zweite Wort gestattet wegen der sehr schwankenden Bedeutung „stumm, rasch, Meer(es)-, naß“ keine genauere Analyse, nur die Bedeutung „rasch“ macht es wahrscheinlich, daß es sich hier um eine -vo- Bildung von der Wurzel *el- „treiben, sich rasch bewegen“ handelt (vgl. ἐλαύνω usw.). Das dritte Wort in der Bedeutung „gut, glänzend“ läßt sich aus phonetischen, morphologischen und semantischen Gründen in Zusammenhang mit der Gruppe εἶλη „Sonnenwärme“, βέλα: ἥλιος καὶ ἀγῆ, ὑπὸ Λακωνῶν H., γελοδυτία: ἠλιοδυσία usw. bringen. Was die Semantik anbelangt, haben wir hier eine typisch synaesthetische Entwicklung von „glänzend, weiß“ zu „gut“, wie es im serb. *blag* „mild, gut“ (aus *bolg-, d.h. aus *bhelg- weiß“, aind. *bhārgas* „strahlender Glanz“) der Fall ist. Ohne Rücksicht darauf, ob ἔλλός mittels eines -vo- oder eines -io- Suffixes gebildet ist, könnten wir zu dieser Gruppe auch das bisher unerklärte Ornithonym ἔλανος ἰκτῖνος zählen, da diese Onomasologie bei den Raubvogelnamen öfters vorkommt (vgl. außer ἰκτῖνος — ἰκτις „Marder“, ἰκτερος „Gelbsucht“ μόρφνος „Adler“ von μόρφνος „dunkel“, oder χρυσαίετος, φήνη (< *bhāsn), aind. *bhāsas* „Art Raubvogel“ zu *bhā/bhā- „glänzend, weiß“. Ob auch das Ornithonym ἔλέα „Art (Sing)-vogel“ hierher gehört, muß wegen der nicht ganz genau bestimmten Bedeutung unsicher bleiben.